

ЗМІНИ В ПРОГРАМІ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ 10-11 КЛАСІВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОГРАМОТВОРЕННЯ*

Неллі БОНДАРЕНКО,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України;

Сергій КОСЯНЧУК,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України

У статті надано обґрунтовану інформацію про зміни й уточнення, внесені в програму з української мови для 10—11-х класів ЗНЗ із російською мовою навчання. Акцентовано увагу на необхідності створення окремої теорії програмотворення, оскільки саме в програмі імпліцитно закладаються визначальні параметри якісного підручника. Зроблено висновки щодо стану, викликів і перспектив програмотворення, а також застереження щодо структурних ризиків для опанування державної мови у разі переходу школи на подовжений термін навчання.

Ключові слова: програмотворення; навчальні програми для ЗНЗ; зміни в програмах; українська мова як державна.

Changes to the Ukrainian Language Syllabus for the 10th—11th Forms and the Perspectives of Syllabus Compiling

Nelly BONDARENKO, senior researcher of the Ukrainian Language and Literature Teaching Department at Institute of Pedagogy, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine;

Serhiy KOSIANCHUK, senior researcher

of the Didactics Department at Institute of Pedagogy, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

The article substantiates the changes and detailing to the Ukrainian Language and Literature Syllabus for the 10th–11th forms at schools with Russian as the language of tuition. It emphasizes the urgent need to outline a separate theory of syllabus compiling, as far as it is the syllabus, which holds the basic parameters of a quality textbook. It also concludes on the situation, challenges and perspectives of syllabus compiling, and stipulates on structural risks at official language acquisition in case of introduction of prolonged schooling.

Keywords: syllabus compiling, syllabi for general educational institutions, changes to Syllabi, the Ukrainian language as official.

На сучасному етапі розвитку суспільства успіх більшості перетворень, зокрема соціально-економічних реформ, визначається рівнем освіченості громадян, мірою їх готовності до життя в постійно мінливих умовах. Важлива роль у становленні нового покоління розбудовників європейської України належить українській мові, яка є націєтворчим чинником.

Вивчення систематичного курсу державної мови в ЗНЗ із російською мовою навчання завершується в 9-му класі. У 10-11-х класах передбачено вдосконалення вмінь і навичок на основі перегрупування, концентрації та компресії знань, зокрема й про норми сучасної української літературної мови, вигранювання комунікативно-стилістичних якостей мовлення (правильності, точності, логічності, чистоти, виразності, багатства, доречності), які забезпечують вищий рівень володіння мовою.

Актуальність проблеми **вдосконалення програм** на цьому етапі **зумовлена** кількома **чинниками**, основні з яких - це:

- стрімкий інформаційний і науково-технічний прогрес, динаміка суспільних процесів;
- потреба увідповіднити зміст мовної освіти новим реаліям і викликам сьогодення, найновішим досягненням науки;
- суспільний запит на перманентне осучаснення змісту освіти;

- вимога посилити національно-патріотичне виховання учнівської молоді;

- необхідність протидіяти нівелюванню державного статусу і звуженню сфер функціонування державної мови;

- вимушене відтермінування реформи освітньої сфери, де мовна складова відіграє вирішальну роль;

- незасвоєння змісту освіти частиною учнів, наслідком чого є неналежний рівень володіння мовою;

- переобтяженість програм і підручників надлишковими відомостями, другорядним і комунікативно незапитаним матеріалом;

- упровадження здоров'язбережувальних технологій навчання шляхом розвантаження змісту освіти та ін.

З огляду на це у Міністерстві освіти і науки України **було прийнято рішення переглянути** навчальні **програми** для старшої ланки (наказ №92 від 08.02.2016 р. «Про організацію доопрацювання навчальних програм для учнів 10-11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів»).

Створеній згідно з наказом робочій групі у складі укладачів чинної програми - науковців Неллі Бондаренко, Сергія Косянчука і вчителя української мови і літератури гімназії № 178 м. Києва Віталія Кононенка - належало оптимізувати програму з української мови для 10-11-х класів ЗНЗ із російською мовою навчання.

У процесі підготовки остаточної версії програми було враховано результати її обговорення та

* Статтю подано в авторській редакції.

шляхів удосконалення з учителями, методистами, науковцями, викладачами вишів, а також пропозиції, висловлені під час громадського обговорення. Відзначено позитивні сторони чинної програми, укладеної на основі аксіологічного, компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів з урахуванням найновіших досягнень педагогічної науки і шкільної практики.

Удосконалення програми з української мови для 10-11-х класів ЗНЗ із російською мовою навчання здійснювалося за такими основними напрямками:

- обґрунтування змісту навчання державної мови на засадах сучасних підходів;
- перегляд вступних тем;
- посилення практичної спрямованості курсу;
- уточнення обсягу виучуваного теоретичного матеріалу;
- спрощення складних тем;
- вилучення надлишкових відомостей, які не мають виходу в мовленнєву діяльність, у мовній і мовленнєвій змістових лініях, та життєво незапитаних видів робіт;
- часткове заміщення вилучених теорії і видів робіт комунікативно значущими;
- узгодження змін у змісті з відповідними державними вимогами до рівня загальноосвітньої підготовки учнів старшої школи;
- уточнення, зміна формулювань.

Новий варіант програми загалом відповідає чинній, її структура не зазнала істотних змін. **Зміст** же точково *оновлено, спрощено, уточнено й конкретизовано, скорочено й розвантажено* від надлишкового, другорядного, складного й обмеженого в практичному застосуванні або комунікативно незапитаного матеріалу. Усунуто дублювання вивченого раніше. Таким чином зміст навчання державної мови скориговано відповідно до реалій, завдань і викликів сьогодення і найближчого прийдешнього.

Зміни, внесені в програму, з відповідною аргументацією представлено в таблиці.

Зміни в програмі

«Українська мова. 10-11 класи. Рівень стандарту.

Програма для ЗНЗ

з російською мовою навчання»

Суть змін	Опис	Аргументація
Спрощення тем	1. Спрощено мовленнєву та мовну змістові лінії за рахунок вилучення надлишкових теоретичних відомостей і практичних видів робіт з відповідною аргументацією (10— 11-ті класи)	Аргументацію наведено щодо конкретних вилучених тем (графа «Вилучення тем»)
	2. Спрощено відомості про конспектування сприйнятого на слух мовлення та відповідний вид роботи (10-й клас)	Складність зазначеного виду роботи, його передчасність і невідповідність віковим особливостям учнів

Вилучення тем	1. Вилучено загальні відомості про мовлення, що вивчалися у попередніх класах, разом із відповідними вміннями і навичками (10-11-ті класи)	Усунення дублювання матеріалу, засвоєного в попередніх класах
	2. Вилучено відомості про бібліографію, ділові папери (доручення, офіційний лист, вітальний адрес), тези та відповідні види робіт (10-й клас)	Невідповідність віковій учнів, передчасність і життєва незапитаність зазначених видів робіт, а також можливість за потреби скористатися їх зразками в Інтернеті
	3. У 10-му класі вилучено відомості про орфоепічні словники, синонімію деяких відмінкових конструкцій, числівники кількісні й порядкові, неозначену форму дієслова, дієприкметниковий зворот, безособові дієслівні форми на <i>-но, -то</i> , дієприкметниковий зворот, словосполучення, речення, підмет і присудок як головні члени речення, означення, додаток і обставину як другорядні члени речення, стилістичну роль означень і порівняльних зворотів у художньому мовленні, пряму і непряму мову, діалог	Усунення дублювання засвоєного раніше
	4. Вилучено теоретичне визначення культури мови, стилістики й риторики (11-й клас). 3 11-го класу вилучено відомості про логічність як запоруку розв'язання риторичних задач, художню літературу як джерело збагачення мовлення (зокрема й засобами виразності), взаємозв'язок доречності з іншими якими мовлення	Суто філологічна адресованість відомостей Другорядність відомостей
	5. Вилучено мовленнєві види робіт в 11-му класі: складання переліку питань та обговорення їх, план-конспект виступу, тези, пропозиції щодо вирішення проблем, складання переліку запитань до дискусії, ділових паперів - протоколу і витягу з протоколу, а також синхронний переклад	Надлишковість окремих видів робіт, вікова невідповідність, передчасність або життєва незапитаність

Додавання тем	1. Мовленнєвий блок програми в 10-му класі доповнено такими видами робіт, як ведення діалогу та монологічні висловлювання за тематикою соціокультурної змістової лінії	Потреба відобразити в програмі комунікативно значущі види робіт, виконувані учнями практично
	2. Рубрику «Ділове мовлення» доповнено такими видами робіт, як електронний лист і SMS-повідомлення замість вилучених	Життєва запитаність зазначених видів робіт
	3. У 10-му класі вступну тему мовної змістової лінії заміщено відомостями про мовну ситуацію в сучасній Україні та мовну поведінку російськомовного патріота України, а в 11-му класі - про повноцінне функціонування української мови як запоруку європейського розвитку держави	Загальнодержавна потреба актуалізувати проблему функціонування української мови; необхідність акцентування важливості мовноповедінкової ролі російськомовних громадян у стабілізації мовної ситуації в Україні
	4. Збагачення соціокультурної змістової лінії такими актуальними темами, як «Мовна ситуація в сучасній Україні», «Мовна поведінка російськомовного патріота», «Герої Крут», «Небесна Сотня України», «Віра в нашу святу перемогу», «Стосунки між поколіннями» (10-й клас); «Повноцінне функціонування української мови запорука і європейського розвитку держави», «Небесна Сотня воїнів Майдану», «На праве діло Бог благословля», «Герої неоголошеної війни», «Збройні Сили України», «Волонтерство в Україні» (11-й клас)	Необхідність посилити національно-патріотичне виховання учнівської молоді, потреба увідповіднити зміст мовної освіти новим умовам і реаліям суспільного життя, викликам сьогодення і прийдешнього
Зміна формулювання тексту програми	1. Уточнено визначення складнопідрядного речення	Увідповіднення термінології сучасним досягненням мовознавства
	2. Переформульовано текст програми з вилученням термінів <i>орфограма</i> й <i>пунктограма</i>	Вилучення з програми відповідних понять
	3. Конкретизовано формулювання у соціокультурній та діяльній змістових лініях	Осучаснення вимог до соціокультурної та діяльній (стратегічної) компетентностей

Зміни у пояснювальній записці	1. Оновлено обґрунтування змісту навчання української мови. Схарактеризовано основні сучасні підходи до мовної освіти 2. Уточнено характеристику норм сучасної української літературної мови і зміст роботи над ними в 10-му класі	Потреба увідповіднити зміст освіти сучасним досягненням лінгводидактики, суміжних наук і реальним життєвим потребам учнів Необхідність посилити обізнаність учителів з питань унормування мови з метою вдосконалити методику, підвищити ефективність навчання
-------------------------------	---	--

Потреба в перегляді вступних тем у мовній змістовій лінії та осучасненні соціокультурної - лише один із аспектів великого блоку проблем, які належить розв'язати. Це:

- увідповіднення мовної ситуації в державі європейському вибору України;
- перетворення української мови на об'єднавчу;
- вирівнювання асиметричної двомовності, коли білінгами є тільки українськомовні;
- законодавче врегулювання мовної політики за європейськими стандартами;
- посилення національно-патріотичного виховання;
- відмова від суто географічної теорії патріотизму, що нехтує невіддільну від нього систему українських цінностей - мову, історію, культуру, звичай;
- створення концепції шкільної мовної освіти з чітко визначеними й науково обґрунтованими переліком, ієрархією мов, термінами їх опанування, основними питаннями змісту і структури, технологій вивчення, очікуваними результатами;
- посилення світоглядного аспекту вивчення мов тощо.

Першим внеском робочої групи у розв'язання проблем стало введення у програму вступних тем:

10-й клас: «Мовна ситуація в сучасній Україні. Мовна поведінка російськомовного патріота України».

11-й клас: «Повноцінне функціонування української мови - запорука європейського розвитку держави».

Відповідну проблематику було введено в соціокультурну змістову лінію програми:

10-й клас: «Мовна ситуація в сучасній Україні», «Мовна поведінка російськомовного патріота України», «Герої Крут», «Небесна Сотня України», «Віра в нашу святу перемогу», «Стосунки між поколіннями».

11-й клас: «Повноцінне функціонування української мови - запорука європейського розвитку держави», «Небесна Сотня воїнів Майдану», «На праве діло Бог благословля», «Герої неоголошеної війни», «Збройні Сили України», «Волонтерство в Україні».

Розкриваючи зміст вступних тем і текстів, що відображають дотичну тематику соціокультурної

змістової лінії, учителеві слід звернути увагу на декілька ключових питань.

1. Засвоєння європейських цінностей, згідно з якими володіння державною мовою та її активне використання є обов'язковим в країні для всіх її громадян незалежно від етнічного походження.

2. Рішуча протидія путінській пропаганді, яка трактує Україну як «недогосударство», що підлягає демонтажу, територію без державницьких ознак, головна з яких - українська мова.

3. Усвідомлення учнями того, що українська мова - не просто один з-поміж засобів спілкування на вибір, а гарантія і спосіб існування України як держави.

4. Пошанування новітнього подвигу українців різної етнічної належності, коли з Шевченковим словом і Українським Гімном на устах гинули Небесна Сотня, незламні Кіборги, Захисники Української держави в неоголошеній війні.

5. Необхідність подолання мовного парадоксу етнічних українців, коли патріоти, готові віддати життя за утвердження своєї української ідентичності, за право мати власну державу, упосліджують рідну мову.

6. Потреба зламати міщанський стереотип про українську мову як мову села та її неprestижність у мегаполісі. Утвердження самодостатності, популярності, престижності української мови, яка є мовою високоінтелектуальних особистостей, лідерів, моральних авторитетів нації, учительства, науковців - справжньої української еліти.

Розвантаження програм сприяє **оптимізації навчального навантаження старшокласників**, що передбачає вдосконалення всіх складників методики навчання. Важливо раціонально розподілити час на опитування, мотивацію, подання нового матеріалу, засвоєння знань, тренування, контроль, рефлексію.

Роботу на уроці слід організувати так, щоб учні зацентрували увагу на головному, засвоїли і закріпили основні поняття й закономірності, сформували необхідні вміння й навички, що становлять основу ключових і предметних компетентностей.

Одним із дієвих шляхів розвантаження учнів є оптимізація їх навчальної діяльності, яка полягає у здатності усвідомлювати поставлені мету й завдання, приймати їх як керівництво до дії: концентрувати увагу на основних питаннях теми; знаходити раціональні варіанти вирішення навчальних задач; працювати в заданому темпі, застосовуючи оперативний самоконтроль і самооцінку; виявляти наполегливість у досягненні цілей тощо.

Унормування навчального навантаження учнів актуалізує проблему **урізноманітнення методів навчання і вибору оптимальних** для кожної конкретної теми залежно від мети і завдань уроку, специфіки матеріалу, можливостей класу, майстерності вчителя [4]. Необхідно посилити увагу до методів мотивації учіння, формування пізнаваль-

них інтересів, розвитку інтересу до предмета, стимулювання інтерактивних, пошукових, самостійної роботи учнів тощо.

Універсальним **резервом оптимізації навчального навантаження учнів** є вміло скерована й раціонально організована вчителем робота з підручником та іншими джерелами знань; активізація їх пізнавальної діяльності; опора на життєвий досвід; уникнення малоефективних видів роботи; раціоналізація навчального процесу; самоорганізація учнів; забезпечення зв'язку навчання з життям; диференціація домашніх завдань з урахуванням реальних можливостей учнів та ін.

Вивільнення програм і підручників від надлишкового, другорядного, закладного і комунікативно неактуального матеріалу дасть можливість:

- більш глибоко вивчати основні питання змісту, швидше та якісніше засвоювати теоретичні відомості, що значно полегшить формування вмінь і навичок;

- збільшити частку самостійної діяльності учнів;

- підвищити інтерес старшокласників до учіння завдяки ситуації успіху, що задіюватиме їх потенційні інтелектуальні ресурси і творчі зусилля;

- уникати перевтоми й непродуктивних затрат часу.

А це, своєю чергою, позитивно позначиться на ефективності, результативності та якості навчання старшокласників.

Робота над розвантаженням програм **актуалізувала ряд проблем**, вирішення яких пов'язане з докорінним реформуванням усієї освітньої системи.

Розробляючи зміст і структуру мовної освіти для української європейської школи на основі нових Базового навчального плану і Державного стандарту, **необхідно:**

1. Вивчити й проаналізувати європейський досвід для визначення доцільності подовження терміну навчання.

2. Визначити оптимальну, логічно пропорційну структуру нової школи, де початкова ланка не може бути більшою, ніж основна. Передбачити не менш ніж п'ятирічну основну ланку, критично необхідну для засвоєння учнями системних знань з державної мови, без чого її належне опанування неможливе.

3. Розробити основи програмотворення, що за важливістю не поступається теорії підручникотворення.

4. Створити концепцію і модель нової програми.

5. Сформулювати практичну мету з урахуванням нових реалій, викликів, тенденцій і перспектив.

6. Визначити зміст і структуру мовної освіти на основі сучасних підходів, забезпечивши єдність і цілісність шкільного курсу.

7. Стисло обґрунтувати зміст і структуру курсу в цілому, окремо за змістовими лініями і розділами.

8. Розробити нові підходи до визначення проблематики змісту вступних тем.

9. Підвищити комунікативний потенціал предмета посиленням уваги до аспектів функціонування мовних одиниць у мовленні.

10. Розробити концептуально нову за суттю, змістом і структурою систему розвитку мовлення, яка відповідатиме реаліям і життєвим потребам учнів.

11. Забезпечити оптимальне узгодження й органічний взаємозв'язок роботи з розвитку мовлення і вивчення різних розділів науки про мову; максимальну увагу приділити комунікативно доцільному використанню мовних засобів у мовленні.

12. Переглянути зміст повторення (зокрема на початку й наприкінці навчального року), оскільки воно не компенсує прогалин у засвоєнні матеріалу учнями.

Відчутного ефекту розвантаження учнів буде досягнуто за умов реалізації всіх викладених рекомендацій у їх взаємозв'язку та єдності.

Заходи щодо оптимізації навчального навантаження старшокласників покликані покращити якість їх підготовки до подальшого навчання, суспільного й культурного життя, що гарантується науково коректним застосуванням критеріїв відбору основ наук.

Реалізація ідей удосконалених програм у підручниках дасть можливість здійснювати навчання старшокласників державної мови на сучасному науковому рівні й досягати високих практичних результатів.

Однак попри прогнозовані позитивні результати здійснене вдосконалення програм не усуне наявних у навчанні державної мови проблем. Їх вирішення залежить від докорінного реформування освітньої системи і пов'язане зі зміною філософії освіти, акцентів, підходів, змісту і структури курсу, тобто з більш рішучими, ніж досі, перетвореннями.

Література

1. Б а б а н с к и й Ю. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: метод. основы / Ю. Бабанский. – Москва: Просвещение, 1982.

2. Б и м И. Модернизация структуры и содержания школьного языкового образования / И. Бим // Иностранные языки в школе. – 2005. – № 8. – С. 2-6.

3. Б о н д а р е н к о Н. «Перезавантаження» програм з мови: стан, виклики, перспективи / Н. Бондаренко // Дивослово. – 2015. – № 7-8. – С. 14-17.

4. Б о н д а р е н к о Н. Методи навчання української мови крізь призму компетентнісного підходу / Н. Бондаренко // Дивослово. – 2013. – № 12. – С. 2-7.

5. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К.: Ленвіт, 2003.

6. К у п ч и к Л. Мовний парадокс українців / Л. Купчик // День. – 2015. – 16-17 жовт.

7. К и р и л е н к о М. Русскоязычный украинский патриот – кто он? / М. Кириленко // День. – 2011. – 18-19 листоп.

8. Ф а с о л я А. Особистісно зорієнтоване навчання: сутність, основи, технології: курс лекцій / А. Фасоля, О. Гаврилюк. – Рівне: Юлат, 2008.